

Tänään Pohjantähden alla III – päiväkirjamerkintöjä

MARIA KURONEN

Luen Väinö Linnan päätteestä ensimmäistä kertaa. Olen tyytyväinen, että tartuin siihen vasta nyt vanhempana ja etten ollut nähnyt ainuttakaan kirjasta tehtyä elokuvaa tai näytelmää. Tarinasta oli tuttua vain alkulause, häävälssi ja Koskelan poikien kuolema sodassa. Maaliskuussa aloitin kolmannen osan.

Maaliskuu – maanomistaja

Akseli Koskela sai pian vapautumisensa jälkeen elämänsä kolmannen tittelin: maanviljelijä. Aiemmat olivat olleet torppari ja kuolemaantuomittu. Torppien vapautus antoi Hennalasta kotiin palanneelle Akselille uuden alun, mutta hänen tulevaisuutensa viljelijänä oli entisten vihollisten käsissä, kun tarpeellisen lisämaan saamisesta päättivät Akselin punapäällikkyydestä katkerat kylän isännät. Koko ikänsä toisensa tunteneiden ihmisten välisessä henkien mittelössä päätöksentekoon sekoittui katkeruuden lisäksi väkisininkin muita tekijöitä, joita ei voinut sivuuttaa. Jossain taustalla vaikutti kunnioitus Jussi-isän raivaajahenkeä kohtaan, ja lopulta tilanteen laukaisi arkinen väsymys ja maalaisjärki: parempi viljelty pelto kuin seurakunnan suo, ja niin sai Akseli maansa.

Oman torpan lisäksi tiedossa ovat Elinan kottorpan maat. Seuraavat kaksikymmentä vuotta Akseli viljelee ja rakentaa pojilleen tulevaisuutta. Raskaalla työllä hankittu maa on ainoa omaisuus ja elinkeino, johon hän uskoo. Langon puheet teollisuudesta Suomen tulevaisuutena eivät häntä vakuuta.

Maaliskuun lopussa kävelin hankikannolla saareen etsimään autioutilaa, jonka näin viimeksi pikukutyttönä isoäitini kanssa. Tila oli jo silloin myyty metsäksi, mutta pellot olivat vielä heinikkona ja kaikki vanhat hirsirakennukset pystyssä. Neljässäkymmenessä vuodessa Koskelaa muistuttava talo oli kadonnut tiheän kuusikon sekaan, sa-

vusauna ja lato olivat romahtaneet kasaan. Ajattelin Koskelan miesten raivauksia ja mietin miten niiden on käynyt. Vieläkö tilaa viljellään, vai onko sieltäkin lähdetty kaupunkiin kauan sitten? Onko torppa nyt talonpoikaisantiikilla sisustettu vapaa-ajan asunto, jota esitellään naistenlehdissä? Hämäläistä torppaa ei ehkä ole hylätty niin täysin kuin korpijärven syrjäistä saarta, joka tyhjentyi jo 1960-luvun alussa. Torpparien vapautumisesta pientilojen autioitumiseen oli lopulta lyhyt aika. Siinä välissä pilkottiin kartanoiden maat sodan jälkeisen asutuksen tarpeisiin. Taistelu oikeudesta viljellä vapaasti oli katkera, ja sen palkkiona raskas ja usein kannattamaton työ – lopulta lähtö, joskus kauas kotimaasta.

Huhtikuu – muistomerkki

Huhtikuun alussa Demokraatti-lehden etusivulla kerrotaan näyttävästi, että Tammisaaren leirin muistomerkkiin saadaan kesäksi lisättyä uusia nimiä. Uudet nimet on etsitty Suomen sotasurmat 1914–1922 -rietokannasta. Akseli osui sattumalta paikalle, kun valkoiset pystyttivät kirkonkylään muistomerkin omille kaatuneilleen. *Niin se on mies hävinnytkin... Vaikka ei patsasta pystytettäisikään*, puolustaa Akseli punaisten kunniaa pappilan heinäpellolla.

Punaisten joukkohauta oli ympäröity aidalla, ettei kuopasta otettaisi soraa. Haudalle ilmestyi vähän väliä pieni kukkakimppu, jonka suojeluskuntalaiset pian poistivat. Yöpartiokaan ei autannut saamaan kiinni syyllistä. *Sellaista jääräpäistä ilkeyttä*, sanoittaa Linna valkoisten ajatuksia.

Pentinkulmalaiset saivat odottaa talvisodan jälkeiseen kesään, ennen kuin heillä oli täysi oikeus surra omia kapinassa menneitä vainajiaan. Hauta kunnostettiin, ja Alma-äidin huojennukseksi saivat Akselin pikkuveljet vihdoin asianmukaisen siunauksen.

Huhtikuu – ajan henki

Ehkä Alma olisi saanut poikansa aiemmin siunatuiksi, jos ajan henki olisi ollut toinen. Vuoden 1918 jälkeen punaisten poliittista toimintaa rajoitettiin lakkauttamalla kommunistinen puolue. Akseli painostetaan mukaan maanalaiseen toimintaan, mutta hän oli ehdonalaisessa ja kyläläisten silmien alla niin tarkasti, ettei olisi voinut toimia jäämättä kiinni. Akseli valitsee politiikan sijaan työn ja turvan perheelleen. Samalla hän joutuu käymään läpi kaikki aiemmat valintansa. Itsesyytösten, masennuksen ja vihan tunteet kiertävät kehää, mutta kierros kierrokselta hänessä vahvistuu oikeutus aiempaan asiaansa. Lopulta hän uskaltaa puolustaa itseään ääneen: *Minähän se iso rosvo olen... Minähän niitä tappomääräyksiä kirjoittelin. Ja muutamat on vieläkin sitä mieltä. Vaikka minulla on itte Toolperin todistus siitä, että minä en ole rosvonnut mitään enkä määränny ketään ammuttavaksi.*

Pentinkulmalla voimistuvat valkoiset aatteet saivat lisäpuhtia uudesta opettajasta. Rautajärvi ryhtyy kasvattamaan kylän lapsista uutta isänmaallista sukupolvea vanhempien mädäntyneen tilalle. Perheiden taustat ovat tiedossa, ja niin Koskelan pojista vanhin, Vilho, saa ulkoa opeteltavaksi kertomuksen vapaussodasta. Pojalta itseltään menee läksyn todellinen syy ohi, sillä kapina on hänelle epämääräisiä muistikuvia aselessä hiihtäneistä miehistä. Vilho pääsee lopulta opettajan suosioon ansioiduttuaan hiihtäjänä. Urheilukentän rakentaminen luo hetkeksi hyvin heikon yhteenkuuluvuuden punaisten ja valkoisten välille.

Kolmekymmentäluvun alun laman mukana kylään tulee niukkuus ja ensimmäiset uutiset Pohjanmaalta. Linnan kuvaus Lapuan liikkeestä auttoi ensimmäistä kertaa ymmärtämään miten raju ja kriittinen tuo toisen maailmansodan varjoon jäänyt aika oli Suomelle. *Heil Hitler, meil Kosola*, sanaili Pentinkulman pirtutrokari Elias. ”Vaskistien” valtaan nousu Italiassa ja Saksassa vahvisti valkoisten poliittisia ajatuksia ja herätti halun jatkaa siitä, mihin vuonna 1918 oli jääty. Kyyditysten ja hakkaamisten varjossa punaisilla oli syytänkin pelätä sitä, ettei lapualaisten mielestä kesken jääneen vapaussodan jatko-osassa säästettäisi edes naisia ja lapsia. Linnan kuvaus Janne Kivivuoren muilutuksesta on hyytävä.

Vaikka oikeistoaatteelle oli tilausta ja kannatusta, Suomi valtiona säilyi rimaa hipoen oikeus-

valtiona, kun maltilliset vasemmalla ja oikealla löysivät toisensa Ståhlbergin kyydityksen ja Mäntsälän kapinan jälkeen.

Toukokuun alussa Kreikan vaaleissa voittivat poliittiset ääripäätt. Se ei ollut yllätys varmaan kenellekään, sillä talousahdingon vaikutus politiikkaan on mallinnettu niin monta kertaa aiemmin: vierauden sietokyky heikkenee. Nyt voimme katsoa sivusta, miten ajan henki näkyy Kreikassa, missä on meneillään eurooppalaisittain julma ihmiskoe.

Huhtikuu – perheyritys

Akseli valitsi kapinan jälkeen politiikan sijaan perheen ja viljelyn. Viiden lapsen isänä hänellä oli jatkuva huoli toimeentulosta ja tilan jatkosta. Ajatus perheestä oli pitänyt hänet järjissään Hennalan sellissä. Työ perheen eteen palautti hänet elämään ja yhteisöön. Akselin ja Elinan tukena olivat myös kummankin vanhemmat, joita ilman ei työstä olisi selvitty, ja kasvavat lapset, joiden hyväksi työtä tehtiin. Akseli raivasi ja rakensi ja sai kaiken lopulta mieleiselleen mallille. Enää jokainen penni tai voiman ripaus ei mennyt pelkkään selviytymiseen. Äiti ja tytär saivat läpi kasvimaahömpötyksensä ja perheessä oli peräti neljä polkupyörää.

Talo maalattiin ensimmäistä kertaa kesällä ennen talvisotaa, ja juhannukseksi pihaan pystytettiin lipputanko. Kun kolme vanhinta poikaa oli lähtenyt pyörillään kylälle, jäivät Elina ja Akseli pihaan kotoisasti rupattelemaan. Heidän arkinen onnensa oli nyt täydellinen: velat oli maksettu, talo kunnossa, lapset terveitä ja voimakkaita.

Toukokuu – menetyt

Yhteisen elämänsä aikana Akseli ja Elina olivat saattaneet hautaan kummankin isän. Kun Akselin veljet Alekski ja Akusti vietiin pihasta ammuttaviksi vuonna 1918, perheen katse seurasi heitä aina siihen asti, kun he hävisivät riihen taa. *Riihen taa meiltä hävitään kun lähdetään... Kapinaan taikka sotaan, ammuttavaksi taikka työhön... Mihinkä kullonkin mennään...*, totesi isoäiti Alma, kun Akselin ja Elinan pojat Vilho, Eero ja Voitto vuorostaan hävisivät riihen taa talvisotaan.

Kaikki kolme poikaa olivat käyneet sotaväen Hennalassa, ja Akselikin oli muistellut heil-

le Hennalan paikkoja. Vilho kertoi olleensa vartiosta lähellä punaisten hautaa. Koskelan perheen elämä sekoittuu jälleen oman sukuni tarinaan, kun mietin millaiset opit he saivat isoisältäni, joka työkseen koulutti sotilaita Hennalassa. Entä taistelivatko he yhdessä talvisodassa? Isoisäni haavoittui kranaatinsirpaleesta keuhkoihin, mutta jäi henkiin ja eli 93-vuotiaaksi. Sodasta hän ei puhunut koskaan, ellei sitä erikseen väkisin udellut, ja silloinkin hän suri menetettyjä miehiään, Tampereen rykmentin sotilaita, Koskelan poikia. Toukokuussa Hesarin kuukausilite kirjoitti koskettavasti näiden nuorena kuolleiden miesten vastinpareista, yksin jääneistä nuorista naisista.

Akseli ja Elina joutuivat hautaamaan kerralla kaksi pojistaan ja lopulta kolmannenkin. Menetykset veivät Akselin elämältä mielekkyyden: *Mitä varten kaikki, jos ei mitään jää jäljelle? Mitä varten koko Koskela... isän ensimmäisestä lapionpistosta saakka? Kannattiko koko elämän kestänyt rehkeminen?* Tarkoituksettomuuden hetkinä hän tunsu mielenkiintoa Elinan uskonnollisuutta kohtaan. Vilhon kuoleman jälkeen sydämestään sairastunut Akseli hakeutuu vaivihkaa tuvan sängylle lepäilemään, kun Elina ja Alma kuuntelevat jumalanpalvelusta. Akseli kuolee 60-vuotiaana Jussi-isän raivaamalle pellolle, jonka pappilan väki oli aikanaan vaatinut ahneuksissaan takaisin itselleen, katkeruuden niitylle, jonka hän oli vihdoin saanut omakseen. Viimeinen ajatus hapuilee Elinaa.

Lasten ja Akselin menettäminen painoi Elinan kumaraan, mutta ei murttanut häntä. Elina jatkoi arkisia puuhiaan ja hoiti Akselin vanhaa äitiä samassa pihapiirissä, jossa aikanaan aloitti yhteisen elämän Akselin kanssa. Elinan elämän läpi voimaa antanut usko jäi suureksi osaksi Akselin ulottumattomiin ja pysyi vieraana Janne-veljelle. Sisaren puheet ja asenteet askarruttivat vierailulle tullutta vanhaa miestä, ja hän pohtii sisartaan ja omaa elämäänsä. *Mitä sillä väliä... jos hän kerran usko. Oliko se sitten totta taikka ei. Sillä hän on läpäissyt... Mutta mitä elämästä oli jäänyt hänelle itselleen? Kahden huoneen ja keittiön osake, kunnallisneuvoksen arvonimi ja tyhjä mieli. Niillä on täällä sentään jotakin mikä pitää ne käsissään. On huoli poudista ja sateista... Sovinnossa Jumalansa kanssa... Niin, niin. Se ei kyllä koskaan ole oikein kasvanut täysi-ikäiseksi... Ja se johtuu siitä, että äiti piti sen eristettynä... Jäi kehityksestä jälkeen.*

Toukokuu – kolme kuvaa

Linnan kuvaa tarkkaan sen, miten sodat ja ideologiat muokkasivat Suomea sadan vuoden aikana. Suurten tapahtumien keskellä elävät ja kuolevat kuitenkin tavalliset, pienet ihmiset. Jokaisen trilogian osan hän päättää kuvaan yksilöistä.

Ensimmäisen kirjan viimeinen kuva on aamuun kääntyvä hääyö, hetki, jossa Akseli ja Elina suunnittelevat yhteistä tulevaisuuttaan. Samanlaisena kesäyönä Elina valvoo Akselin ruumiin äärellä siihen saakka, kunnes yön himmein hetki on ohi ja sen ajaksi vaienneiden lintujen viserrys jälleen alkaa ennustaen uutta päivää.

Toisen kirjan viimeisessä kuvassa nuori perhe on kokoontunut hämärtyvässä talvi-illassa ruokapöydän ääreen. Isä oli palannut vankeudesta kotiin, eikä perhe sittenkään tuhoutunut. Kolmea poikaansa komentavassa Akselissa pilkahtaa ensimmäisen kerran vankeuden jälkeen jotain entistä merkkinä siitä, että hänellä on syy elää.

Kolmannen kirjan viimeisessä kuvassa Janneveljen vierailun väsyttämä Elina levähtää keinu-tuolissa. Ikävä menneisyyteen tuntuu ensin suruna. Mieleen nousevat eletyn elämän kuvat, koti ja vanhemmat, Akseli ja hänen mukanaan paljon muuta. Mielikuvat alkavat näkyä Elinan kasvoilla hymynä, hieman surumielisenä, mutta silti hymynä. Kesäillan punertava auringonvalo kajastaa lipaston päällä olevista lasten kuvista, kunniamerkeistä ja muistoristeistä.

Suomalainen triptyyppi: periksi antamattomia, murtuvia miehiä – toivon ja surun lapsia – hiljaa rukoilevia, sitkeitä naisia.

Jälkikirjoitus – kasvimaa

Aloitin trilogian lukemisen viime kesänä pian sen jälkeen, kun olin ryhtynyt raivaamaan hylättyä kaupungin viljelypalsta. Selkä kipeänä samastuin suota kuokkivan Jussin tarinaan. Maatyöt jatkuivat pitkälle syksyyn, sillä syvään juurtuneiden rikkaruohojen raivaus oli tuskallisen hidasta. Aloin ymmärtää Akselin vimmaa saada lisää viljelyalaa, mustan mul-lan houkutusta. Eilen ojanvarrtta niittäessä tuli mieleen kohtaus, jossa Akseli nuoruuden uhossaan niittää itsensä ja muut työmiehet näännyksiin. Ensimmäinen sarka on nyt vihdoin valmis kylvettäväksi. Ojanvarren palstalle voisin antaa nimeksi Koskela – tribuutiksi Väinö Linnalle, jonka tarina kuljetti minua kesästä uuteen kesään.